

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

«Որոն» ինրզինը պատուում կը գրայ՝ հիւրընկալելով քաղաքացիական Պրոֆ. Ն. Աղոնցի հետեւեալ տրոճեաւոր էջերը. եւ յոյս կը տածէ թէ այսուհետեւ իր հայագիտական քաժինը նոր փայլ մը պիտի օտանայ մեծաւուն բանաստեղծին ուսումնասիրութիւններովը, բուն իսկ իր կողմէ հայերէն գրուած կամ իր ուրիշ լեզուներով գրուածներէն հայերէնի վերածումով:

ՓՂՈՍԿՐԵԱՅ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

(SIRARPIE DER NERSESSIAN.)

The date of the initial miniatures of the Etchmiadzin Gospel, Chicago, 1933):

Գիտեցիկ աշխատութիւն՝ նուիրուած հայ արուեստի պատմութեան, Պրոֆ. ըՍ. տըրժեպովսկին մեծապէս գնահատել է էջ-միածնի հռչակաւոր աւետարանի գեղարուեստական արժէքը: Սակայն ինչպէս փըղտակրէ կազմը, այնպէս էլ սկզբի սքանչելի խորանները եւ նկարները համարում է որ հայ արուեստի ծնունդ այլ ասորական ժառանգութիւն, հնուց մնացած: Պրոֆ. Մակ-էրը մտաէն քննելով նկարների թուղթը եւ համեմատելով ձեռագրի թղթի հետ՝ չվարանէ յատարարելու որ նկարները կազմում են ձեռագրի հարազատ մասը եւ ուրիշն հայ ծագողի գործ:

Օր. Տէր Ներսէսեան, որ արուեստի պատմութեան մէջ արդէն մասնագէտի հրաշակ ունի, մանրակրկիտ եւ ուշիմ ուսումնասիրութեան նիւթ է շինում վիճելի նշկարները: Համեմատել է միւս հին աւետարանների նկարաթեան հետ, զուգակշիռի հին ասորական եւ յունական համանման գործերի հետ եւ յանգել այն եզրակացութեան որ էջմիածնի աւետարանի նկարաթեանը բացառիկ երևոյթ է, այլ ներկայացնում է մի ոճ որ յատուկ էր հայ արուեստին թ. ժ. եւ ժ.Ա. դարերում: Ապա ուրեմն ոչ մի հիմք չկայ կասկածելու որ հայ գործ է եւ ո՛չ ասորական, Զ. դարից հասած պատահական մի աւանդ:

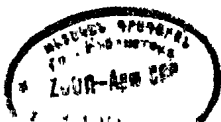
Արդեօք նկարները ժամանակակից են ձեռագրին. հեղինակը, ճշմարիտ է, ուղիղ պատասխան չունի: Բայց իր դատողութեան թելը տանում է այդ կէտին, որ նկարները եւ 989 թուից են եւ հարուստ մասը ձեռագրին: Անա այստեղ է որ համամաս չենք շնորհաւի օրիորդին կամ աւելի ճիշդ, որոշ վերապահումի պէտք ենք տեսնում:

Աւետարանի յիշատակարանը պահում է: Դրքի ստացողը Ստեփանոս քահանան

յաւակնոտ ռճով պատմում է իր հօրեղբոր Ստեփանոս եպիսկոպոսի մասին: Նա էր շինել Նորավանքի եկեղեցին, որին ընծայաբերում է իր պատուիրած աւետարանը Ստեփանոս քահանան: Յիշում է որ աւետարանը գրուած է ասորյա օրինակէն. կարծես, պատեհ լռութիւն էր որ հասկացնել տար թէ աւետարանը ասորական ձեռագիր է, այլ եւ ծագում: Ո՛չ մի ակնարկ: Այս լռութիւնը արգեօք նշան է որ աւետարանը այդ առաւելութիւնը չունէր:

Բացի սրանից, ճշմարտի առ կարպիւնոս ուղղած թղթի գիրը տարբեր է քան ձեռագրինը եւ չէ կարող պատկանել միևնոյն գրչին: Հետեւապէս եւ խորանը, որի մէջ ամփոփուած է թուղթը, եւ խորթ է ձեռագրին:

Աւելի կարեւոր հանգամանք: Բուն ձեռագրի մէջ աւետարանների քնագիրը բաժանուած չէ եղել ո՛չ զլուխների, ո՛չ ընթերցումների եւ ո՛չ իսկ համարաբանեան հատուածների: Հետագայում մի օտար ձեռք նշանակել է լուսանցքում բաժանուածքներ եւ մանաւանդ համարաբանի կանոններ ստորին լուսանցքում եւ բընագրում համապատասխան տեղը: Պարզ երևում է որ քնագրի մէջ յետոյ է աւելցրած տողերի կողքին եւ երրեմն աւելցրել: Միւս կողմից ճշմարտեան համարաբանի տախտակները կամ կանոնները գտնուած են ձեռագրի սկզբում, զետեղուած վեց երկակամար եւ մի եռակամար խորանների մէջ: Արդ եթէ այս կանոնները եւ խորանները ձեռագրի բուն գրչով են գրուած, ինչպէս բացարձակ, որ նոյն գրիչը անփոյթ է գտնուել նշանակել նոյն կանոնները եւ ձեռագրի մէջ աւելցրել որի կանոնների տախտակները ո՛չ մի իմաստ չունեն: Բնական է ենթադրել, որ տախտակները եւ նրանց

հետ միաս Նիկարնիերը որ Նոյն ոճի գործեր են, գրչին անծանոթ են եղել և աւելցրած են հետազոտյուն ինչպէս երևում է, նրանք անծանոթ են եղել նմանապէս այն հին գրչին որ մացրիւ է համարաբարառեան կանոնները ձեռագրի մէջ, եթէ զատելու լինենք այն հանգամանքից որ նրանք երբեմն շեղուում են խորաններին տախտակներից և ուրեմն ուրիշ օրինակից են վերցրած և ոչ խորանից: Այսպէս՝

Յորանում նշանակուած է՝

Մատ. Մար. Ղուկ.

ձկթ ճծա ճհգ.

Իսկ ձեռագրի մէջ ստորին տանքքում՝

Մատ. Մար. Ղուկ.

էգթ ճծա ճհգ.

Այս գիտողութիւնները հարկադրում են որոշ խնդիրներ. ընդունելով հանգիստ որ Աւետարանի նկարները հայ արուեստի արդիւնք է՝ համաձայն Օր. Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի հետազոտութեան, պէտք է սույնում առկաթ թողնել ժա-

մանակի խնդիրը: Մեր կարծիքով նրանք ժամանակակից չեն ձեռագրերի, աւելի ճիշդ ասած, նրա մասը չեն կազմած սկզբից և եթէ Կարելի է հին են, գուցէ և աւելի նոր քան ձեռագիրը, թէև աւելի մեծ հաւանականութիւն կայ աւելի հին համարելու, նկատի առնելով գեղարուեստական խոշոր արժեքը: Ով գիտէ, գուցէ նրանց բախտը կապուած է հղել փղոսկրէ կազմի հետ: Այդ հրաշալի կազմը որդեգր յառաջ քան ընդգրկելու էջմիածնի աւետարանը չէ ամփոփած իր մէջ մի աւելի հին և թեւեւ աւելի զմայլելի ծագելու աւետարան և սրա մնացորդները չեն արդեօք այն խորանները և նկարները, կազմի հետ անցած 989 թուի աւետարանին:

Օրիորդի գործը միզ առիթ առեց ըզբողել Մլքէի աւետարանի խնդրով: Թւում է թէ կարելի է լուծուած համարել նորագործութեան ժամանակի կնճառ հանգույցը հարցին նուիրուած մեր յօդուածին մէջ:

ՊՐՈՖ. Ն. ԱՅՈՆՅ

ՄԼՔԷԻ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ԳՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԻՆ

(ՕՐ. ՍԻՐԱՐՓԻ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆԻ ՄԻ ԳՈՐԾԻ ԱՌԹԻԻ)

Վենետիկի Մխիթարեանների գրատան զարդը, Մլքէ թագուհու հռչակաւոր աւետարանը թէ երբ է գրուած, զէճի նիւթ է:

Մխիթարեան հայրերը համակարծիք չեն այս խնդրում: Հ. Ալիշան և Հ. Հաջունի կարծում են որ աւետարանը գրուած է 902 թուին, Հ. Բարսեղ Սարգիսեան պընդում է որ ձեռագիրն աւելի հին է, գրուած 851 թուին և նուիրուած Վարագայ Վանքին Մլքէ թագուհու կողմէն 922 թուին: Որտեղից է ծագում այս տարածանութիւնը:

Աւետարանի յիշատակարանում կարգացում է՝

ԾԾԱ. Թ. Արայ իը, բ
Արեգ զ, և,

Բոլորն էլ համաձայն են վերագրելու այս յիշատակութիւնը ձեռագրի գրչին: Միայն թէ մինչ Հ. Ալիշան և Հ. Հաջունի կարգում են ՅՈՒ=351, ուրիմն 351+551=902, Հ. Բարսեղ Սարգիսեան տեսնում է՝ ԵԱ=371, ուրիմն 922 և որովհետև ձեռագրի լուսանկարում նկատուած է խոշո-

րածե մի տառ նման Թ-ի=300, ենթադրում է որ այն է գրութեան տարին 300+551=851, իսկ 922 թագուհու ընծայարութեան տարին է: Ահա խնդրի էությունը:

Որքան մեզ յայտնի է գրադոցներից և ոչ մէկը ուշ չէ դարձրել և հաշուի չէ առել վիճելի տարիթուին հետևող վկայութիւնը, որ գրիչը սկսել է գրել Արայ ամսի 28-ին, երկուշաբթի օր և վերջացրել Արեգ 6-ին հինգշաբթի օր: Մակէրը Ասողիկի թուրգմանութեան յառաջաբանում անդրադարձել է մեզ զբողեցող խնդրին և հարցական նշան դրել ամաթութեանց յետոյ նշանակուած բ. և ե. տառերի առաջ: Կարելի է վստահօրէն ջնջել հարցականը, քանի որ անտարակոյս է որ ք նշանակում է երկուշաբթի և Լ հինգշաբթի: Գրիչը իրեն գովելի է արել տալով մեզ այդ այլապէս աննշան բայց այս զէպքում արտակարգօրէն կարեւոր պարագան: Այստեղ է թաղանուած վիճելի հարցի ճշմարիտ բանալին: Նախ ստուգենք գրչի վկայութիւնը:

Արդեօք ճշմարիտ է որ հիժէ Արաց 28 երկուշաբթի է, Արեգի 6 կը լինէ հինգշաբթի, Արաց 28-ից մինչև Արեգ 6 կ'անէ 38 օր, (Արաց 2+Մհնկան 30+Արեգ 6.) կամ հինգ լրի, չարաթ և երեք օր, Հաշուելով երկուշաբթից՝ երեք օրերը կը գան՝ երեքշաբթի, չորեքշաբթի և հինգշաբթի: Ուրեմն միանգամայն ճիշդ է որ հիժէ Արաց 28 երկուշաբթի է Արեգի 6 կ'ընկնի հինգշաբթի, Այժմ հարց է, որն է այն տարին, որի ընթացքին Արաց 28 երկուշաբթի է և Արեգի 6 հինգշաբթի: Ահա մի հաստատուն միջոց կըսկուտ առարկելի տարիթուին արժէքը: Առնենք 902 թիւը:

Նաւասարդի մէկը համապատասխանում է 902 թուին ապրիլ 15-ին, և Արաց 28-ը՝ հոկտեմբերի 9-ին: Հաշիւը պարզ է. Նաւասարդի 1-ից մինչև Արաց 28-ը կ'անէ 178 օր, հաշուելով ապրիլ 15-ից 178 օր կը գանք հոկտեմբերի 9. Շտաթնուն քսան օրն է հոկտեմբերի 9. Նոյն 902 տարին սկսում է ուրբաթով, յունուարի 1-ից մինչև հոկտեմբեր 9, = 281 օր է, կամ 40 լրի շաբաթ և մի օր: Ուրբաթով սկսուած շաբաթները կը վերջանան ուրբաթով և յաջորդող մի օր կը գայ շաբաթ: Հետեանքը վճռական է, ձեռագիրը չէ գրուած 902 թուին, օրովհետև այս թուին հոկտեմբերի 9=Արաց 28 շաբաթ էր և ոչ երկուշաբթի: Մնում է խոնարհել թուականն առաջին անգամ և հրամարիլ 902 թուին:

Փորձենք այժմ միւս տարիթիւը 851 նոյն եղանակով:

851 թուին Նաւասարդը սկսում է ապրիլ 28 և հետեալաբար Արաց 28 ընկնում է հոկտեմբեր 22: Նոյն տարին բացւում է հինգշաբթիով, յունուարի մէկից մինչև հոկտեմբեր 22=294 կամ 42 շաբաթ, ուրեմն վերջին օրը 22 հոկտեմբերը նոյնպէս հինգշաբթի է, մինչդեռ սպասելի էր երկուշաբթի: Այսպէս ուրեմն 851 տարին ևս գործիքան տարին չէ: Դարձեալ անառարկելի փաստ(*):

(*) Աւելորդ չենք համարում չիշել որ տարուան առաջին օրը մենք անուանում ենք 1-րդ. Hans Lietzmann-ի գրքից (Zeitrechnung): Աւելի դիւրին եւ բուրբին մասշնի միջոց է. գտնել թէ գատիկը ե՞րբ է գալիս առեւայ տարին և որովհետեւ գատիկը միշտ կիրակի օր է ընկնում ըստ այսմ հաշուել եւ խնդրելի օրը տարուայ մէջ: Այսպէս 851 թ. գատիկ = մարտի 22, կիրակի, Այստեղից մինչև հոկտեմբեր 22=214 օր, կամ 30 շաբաթ և 4 օր: Հաշուելով կիրակիից՝ չորրորդ օրը, որ է հոկտեմբեր 22, կըգայ կիւնգշաբթի:

Հ. Բ. Սարգիսեան, տեսանք, որ հընարաւոր է համարում ԾՄԱ կարգաւ 8ՀԱ=922, Թերեւ կարծողներ լինին թէ այս է գրութեան տարիթիւը: Բարեք է ստուգել և այս: Նաւասարդ մէկ = ապրիլ 10, և Արաց 28 = հոկտեմբեր 4: Տարին սկսում է երեքշաբթիով և հոկտեմբեր 4 = ուրբաթ: Թաւուարի մէկից մինչև հոկտեմբեր 4 = 276 օր, կամ 39 շաբաթ և 3 օր: Հաշուած երեքշաբթիից՝ երրորդ օրը, որ է հոկտեմբեր 4 = Արաց 28 կ'ընէ ուրաք: Որոնեի տարին Արաց 28 երկուշաբթի էր և ոչ ուրբաթ: Հետեալաբար 922 թիւը նմանապէս խոտելի է առանց որեւ հակառակութեան: Ե՞րբ է իսկապէս գրուած Մլքէի աւետարանը:

Տեսանք, որ Հ. Ալիշան և Հ. Հաղուհի կարգում են յՄտ, իսկ Հ. Բ. Սարգիսեան, յՀա: Երեքն էլ հաւասարապէս քաջազարժ են հայ հնագրութեան, օրպէս երկարամեայ մատենադարանապետներ այնքան ճշիւ ձեռագրատան: Եւ հիժէ այնուամենայնիւ տարածան են միջին տառի նկատմամբ, նշանակում է որ տառը իրօք վիճելի կերպարանք ունի ապաստօրէն գծուած լինելու պատճառով. և քանի որ ո՛չ ծ է և ո՛չ հ, անշուշտ մի ուրիշ տառ է որ նմանութիւն ունի երկուսի հետ: Այդպիսին է հարկաւ ժ տառը: Փորձենք կարգաւ յԺա = 311, ուրեմն 862 թ. և տեսնենք հետեանքը ցայժմ կիրարկուած մեթոտով:

Նաւասարդի մէկ 862 թուին = ապրիլ 25 և Արաց 28 = հոկտեմբերի 19: Տարին սկսում է հինգշաբթիով և հոկտեմբերի 19 գալիս է երկուշաբթի օր (յունուարի մէկից մինչև հոկտեմբեր 19 գումարւում է 291 օր, օր կ'անէ 41 շաբաթ և չորս օր. հետեալպէս փրջին այն է չորրորդ օրը կգայ երկուշաբթի՝ հաշուած հինգշաբթիից.): Արեգի 6 կը համապատասխանէ նոյեմբեր 26, հինգշաբթի:

Այս համաձայն է Աւետարանի յիշատակարանին. Միջի քաղցինու աւետարանը գրուած է ոչ 851 եւ ոչ 902 կամ 922, այլ 862 թուին հոկտեմբեր 19 մինչև նոյեմբեր 26, սկսւած երկուշաբթի և վերջացած հինգշաբթի օր:

Մխիթարեան հայրերին է մնում վերջապէս քննել և քննել յիշատակարանը և իրենց հաւանութիւնը բերել, հաստատելու համար, որ հայ հնագոյն ձեռագրի պատիւը այսուհետեւ անցնում է թաղարան ձեմարանի աւետարանար Մլքէ Լապաւու աւետարանին, 25 տարով աւելի ծեր քան առաջինը:

ՊՐՕՑ. Ն. ԱՂՈՅՑ

Բրիւսել